

דעת הרמב"ם שריח הגט פוסל מדרבנן

בברייתא המובאת בגמרא במסכת יבמות (צד.) שנינו: "ואשה גרושה מאישה [לא יקח]" (ויקרא כא ז) - אפילו לא נתגרשה אלא מאישה, פסולה לכהונה. והיינו ריח הגט דפוסל בכהונה. ופירש רש"י: אפילו לא נתגרשה אלא מאישה, כגון שכתב לה גט ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם, שלא נתגרשה זו לגמרי אלא מאישה נפרדה, ע"כ. דהיינו שעל אף שגט כזה אינו תופס, מכל מקום 'ריח הגט' יש כאן ודי בכך כדי לפוסלה לכהונה, ולומדים זאת מהפסוק 'אשה גרושה מאישה לא יקח' שאפילו אם אינה גרושה אלא 'מאישה' - מבעלה - לא יקח.

הרמב"ם (גירושין פ"י ה"א) הביא דין ריח הגט להלכה, וכתב: כל מקום שאמרנו בחיבור זה שהגט בטל או אינו גט או אינה מגורשת - הרי זה גט בטל מן התורה, ועדיין היא אשת איש גמורה... ואם היה בעלה כהן לא נאסרה עליו משום גרושה. חוץ מן המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מגורשת ממני ואי את מותרת לכל אדם, שאף על פי שאין זה גט הרי זה פסולה לכהונה מדבריהן, שנאמר "ואשה גרושה מאישה", אמרו חכמים אפילו לא נתגרשה אלא מאישה ולא הותרה לכל, נאסרה לכהונה. וזהו ריח הגט שפוסל בכהונה מדבריהן. מבואר מדברי הרמב"ם שכל דין ריח הגט אינו אלא מדרבנן, ואם כן צריך לומר שהפסוק אינו אלא אסמכתא בעלמא.

קושיית המגיד משנה על דברי הרמב"ם מסוגיית הגמרא בגיטין

ובמשנה בגיטין (פב.) תנן: המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני, רבי אליעזר מתיר וחכמים אוסרים. והגמרא מבארת ש'אלא לפלוני' היינו 'חוץ מפלוני' שמשייך בגט ואומר 'הרי את מותרת לכל אדם חוץ מפלוני', ונחלקו רבי אליעזר וחכמים אם הגט גט או שצריך לחזור וליתנו לה.

ובביאור מחלוקתם איתא בגמרא (שם פב.): מאי טעמא דרבי אליעזר, אמר רבי ינאי משום זקן אחד, אמר קרא "ויצאה מביתו והלכה ואישה לאיש אחר" אפילו לא התירה אלא לאיש אחר - הרי זה מגורשת. ורבנן, האי 'איש' לכל איש ואיש. ורבי יוחנן אמר, טעמא דרבי אליעזר מהכא, "ואשה גרושה מאשה לא יקחו", אפילו לא נתגרשה אלא מאישה - נפסלה מן הכהונה, אלמא הוי גיטא. ורבנן, איסור כהונה שאני [שריבה בהן הכתוב מצות יתירות. רש"י].

והקשה המגיד משנה (גירושין שם) שמסוגיית הגמרא כאן מבואר לכאורה שדין 'ריח הגט' הוא מדאורייתא. שהרי לדעת רבי אליעזר המשווה דין פסול כהונה לדין גט באשה בעלמא, אשה זו שגרשה בעלה 'חוץ מפלוני' הרי היא מגורשת ומותרת להינשא לאחר, ובודאי לא יתירו חכמים אשת איש בעלמא אם כל דין 'ריח הגט' הוא רק מדרבנן. וגם חכמים החולקים על דבריו, אינם חולקים אלא על השוואת דין גט בעלמא ודין פסול כהונה, וכסברתם: איסור כהונה שאני. ואם דעתם כפי שנקט הרמב"ם, שכל דין 'ריח הגט' אינו אלא מדרבנן, היה להם לדחות ראייתו מדין 'ריח הגט' - שאני התם דמדרבנן בעלמא, ולא נתיר מחמת כן איסור אשת איש לקולא. וכך מעיר על דעת הרמב"ם גם הריב"ש בתשובה (סימן שמח).

ומציע המגיד משנה שאכן הרמב"ם סבור שלדעת חכמים איסור זה הוא רק מדרבנן, ויכולים היו לדחות כך את דברי רבי אליעזר, ולהשיבו שאין ללמוד דין גט בעלמא מדין ריח הגט בפסול כהונה - כיון ששם אינו אלא מדרבנן. אלא שחכמים לשיטת רבי אליעזר השיבוהו, שאף לשיטתך שדין זה הוא דין דאורייתא, מכל מקום אין ללמוד דין גט בעלמא מדין פסול גרושה בכהונה - כיון שריבה להם הכתוב מצות יתירות. ולפי זה נחלקו רבי אליעזר וחכמים אם דין 'ריח הגט' הוא מדאורייתא או מדרבנן. ומסיים המגיד משנה: וקושיא זו צריכה לי תלמוד לדעת רבינו.

ואמנם גם להצעת המגיד משנה צריך ביאור, מהיכן הוציא הרמב"ם שלדעת חכמים אין דין זה אלא מדרבנן, שמא אף הם מודים שהוא מדאורייתא, ואינם חולקים אלא על השוואת רבי אליעזר בין דין גט בעלמא לפסול גרושה בכהונה, וכפשטות לשון הגמרא.

ביאור הלחם משנה בדברי המגיד משנה

והלחם משנה הקשה על יישוב המגיד משנה, מדוע הוצרך לומר שחכמים לדבריו של רבי אליעזר אמרו, הלא יכול היה לתרץ באופן פשוט יותר. שהרי בגמרא מצאנו שני ביאורים במקורו של רבי אליעזר, דעת רבי יוחנן שלומד כן מהפסוק "ואשה גרושה מאישה", ואילו דעת רבי ינאי בשם זקן אחד שלומד כן מהפסוק "והיתה לאיש אחר". ואם כן אפשר לומר שלדעת רבי יוחנן באמת דין 'ריח הגט' הוא מדאורייתא לכלול עלמא ונחלקו רבי אליעזר וחכמים אם אפשר ללמוד דין גט בעלמא מאיסורי כהונה, ואילו לדעת רבי ינאי דין 'ריח הגט' אינו אלא מדרבנן, ומקורו של רבי אליעזר הוא מפסוק אחר מדין 'והיתה לאיש אחר'. והרמב"ם פסק כרבי ינאי שהיה רבו של רבי יוחנן.

ומוסיף הלחם משנה, שאין לומר שלא חפץ המגיד משנה לומר כך, שהרי מנין לרמב"ם שרבי ינאי חולק בפרט זה על רבי יוחנן, שמא אף הוא מודה שדין 'ריח הגט' הוא מדאורייתא, רק שהוא סובר שאין זה מקור לדינו של רבי אליעזר כיון ש'איסור כהונה שאני'. שהרי אם כן גם על הצעת המגיד משנה יש להקשות באופן דומה, מנין לרמב"ם שחכמים לדבריהם של רבי אליעזר אמרו, ואילו לדעתם באמת 'ריח הגט' אינו אלא מדרבנן, שמא אף חכמים מודים לרבי אליעזר ש'ריח הגט' דאורייתא, ואינם חולקים עליו אלא מכח הסברא ש'איסור כהונה שאני'. ועל כרחך צריך לומר לדעת

ריח הגט

יום חמישי י סיון

יבמות דף צד

המגיד משנה משה הרמב"ם מסביר למד שלדעת חכמים אין דין 'ריח הגט' אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, ואם כן אפשר לומר גם שהרמב"ם למד מסברא שלרבי ינאי אין דין 'ריח הגט' אלא מדרבנן ונחלקו מכה מקור אחר מהכתוב 'והיתה לאיש אחר'.

ומבאר הלחם משנה, שהמגיד משנה למד בפשטות דברי הגמרא שמה שדנה הגמרא "ורבנן" מה ישיבו על מקורו של רבי אליעזר, אין זה המשך דברי רבי יוחנן, כי רבי יוחנן רק ביאר את מקורו של רבי אליעזר, והגמרא היא שמקשה מה ישיבו חכמים על מקורו של רבי אליעזר. ואם כן אי אפשר לומר שלדעת רבי ינאי 'ריח הגט' אינו אלא מדרבנן, כי אם אכן ידעה הגמרא כבר שיש מי שסבור שדין זה אינו אלא מדרבנן, מה הוקשה לה 'ורבנן' - הלא יש לומר שחכמים סוברים שאין כלל דין זה אלא מדרבנן. ולכן סבר הרה"מ שלדעת רבי ינאי ודאי דין 'ריח הגט' הוא מדאורייתא לכולי עלמא, ולכן הקשתה הגמרא 'ורבנן' מה ישיבו על מקורו של רבי אליעזר, ועל זה השיבה הגמרא ש'איסור כהונה שאני'. [ואמנם לפי האמת חכמים סוברים שאין 'ריח הגט' אלא מדרבנן, כפי שביאר המגיד משנה שלדבריו של רבי אליעזר אמרו כן, אך ע"כ נתחדש זה רק אחר קושיית הגמרא 'ורבנן', כי אם לא כן אין מקום להקשות על חכמים מה יעשו עם מקורו של רבי אליעזר, אם ידוע לנו שיש מי שסובר שאין דין 'ריח הגט' אלא מדרבנן - כך לכאורה צריך לומר בביאור דברי הלחם משנה].

קושיית הלח"מ מדוע כינה רב דרשת ראב"מ 'חספא' כשדרשתו אינה אלא אסמכתא

והנה הגמרא ביבמות מביאה ברייתא זו על דברי המשנה (צב.): אמרו לה מת בעליך, ונתקדשה, ואחר כך בא בעלה, מותרת לחזור לו. אע"פ שנתן לה אחרון גט, לא פסלה מן הכהונה, את זו דרש רבי אלעזר בן מתאי, "ואשה גרושה מאישה" - ולא מאיש שאינו אישה. ועל כך מביאה הגמרא: אמר רב יהודה אמר רב, הוה ליה לרבי אלעזר למדרש בה מרגניתא ודרש ביה חספא, מאי מרגניתא, דתניא "ואשה גרושה מאישה" - אפילו לא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה, והיינו ריח הגט דפוסל בכהונה.

ומכאן גמרא זו תמה הלחם משנה על דעת הרמב"ם שדין 'ריח הגט' אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, כי אם כן מה מקשה רב על רבי אלעזר בן מתאי ש"הוה ליה למדרש ביה מרגניתא ודרש ביה חספא" - הלא דרשה זו של ריח הגט אינה אלא אסמכתא, וא"כ שפיר דרש רבי אלעזר את הפסוק למעט 'אשה שנתגרשה מאיש שאינו אישה' ולא 'אשה שלא נתגרשה אלא מאישה', והניח בקשיא.

ובערוך לנר (יבמות צד.) כתב שאדרבה נראה לומר שכל מקור דברי הרמב"ם הם מכח סוגיית הגמרא ביבמות, שהרי מכך שהקשה רב על רבי אלעזר בן מתאי שהיה לו לדרשו מרגניתא ודרש חספא, מבואר ששתי הדרשות אינן יכולות להיזדוש כאחת - וכיון שרבי אלעזר בן מתאי דרש במשנתנו את הדרשה 'ואשה גרושה מאישה' - ולא מאיש שאינו אישה, ולא מצאנו מי שחולק עליו, אם כן איננו וכלים עוד לדרוש את דרשת 'ריח הגט' 'ואשה גרושה מאישה' - אפילו לא נתגרשה אלא מאישה, ולכן הסיק הרמב"ם שאין דין 'ריח הגט' אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

חילוק הגן יוסף עדן דוד בין פסולה לגבי בעלה מדאורייתא לפסולה לשאר כהנים

מהלך מחודש בביאור דעת הרמב"ם אנו מוצאים בספר גן יוסף עדן דוד (ורשה תרנ"א). בדבריו עומד רבי יוסף חיים פראגר צ"ל על סתירה לכאורה בדברי רש"י, שכן בסוגיא הנזכרת ביבמות מפרש רש"י (צד. ד"ה פסולה לכהונה) את ענין 'ריח הגט' הפוסל לכהונה: אם מת והותרה לינשא. לעומת זאת בסוגיית הגמרא ביבמות (נב.) שם מביאה הגמרא גם כן את דין ריח הגט, ושם מפרש רש"י (ד"ה הכא) פסיל בכהונה, כהן שנתן גט כזה לאשתו אסרה עליו. ויש להבין מדוע בחר רש"י במקום אחד לפרש ש'ריח הגט' פוסל את האשה לכהנים אחר מיתת בעלה, ובמקום אחד לפרש ש'ריח הגט' פוסל אשת כהן לבעלה.

ומחדש הגן יוסף שבאמת יש לחלק בדין 'ריח הגט' בין איסורה לגבי בעלה כהן - שאיסור זה הוא מדאורייתא, ובין איסורה לגבי כל הכהנים אחר מיתת בעלה - שאיסור זה אינו אלא מדרבנן. והסברא לחלק בזה, כי גט זה אינו גט אלא ביחס למה שמגורשת מבעלה ולא ביחס לשאר העולם, שהרי אמר לה הרי את מותרת ממני ואי את מותרת לכל אדם, וכיון שכן - ביחס לבעלה הרי היא 'מגורשת' ואילו ביחס לשאר העולם אינה מגורשת, ולכן מדאורייתא 'ריח הגט' אינו פוסל אלא ביחס לבעלה, משא"כ ביחס לשאר כהני העולם אינה 'מגורשת' ואינה פסולה להם. אלא שמכל מקום מדרבנן פסולה לכל הכהנים מחמת 'ריח הגט'.

ולפי זה מבאר הגן יוסף את חילוק דברי רש"י בין הסוגיות, כי סוגיית הגמרא בדף נ"ב עוסקת בפסול 'ריח הגט' דאורייתא, בעוד הסוגיא בדף צ"ד עוסקת בפסול 'ריח הגט' מדרבנן, יעויין בדבריו שהאריך.

יישוב קושיות המגיד משנה והלחם משנה מכח יסוד זה

ובזה מבאר גם דעת הרמב"ם, שכן הרמב"ם דקדק וכתב "הרי זו פסולה לכהונה" ולא אמר כבתחילת דבריו ש"אם היה בעלה כהן נאסרה עליו", כי הרמב"ם בהתייחסו לדין 'ריח הגט' דרבנן הביא את פסול הכהונה ביחס לשאר הכהנים ולא ביחס לבעלה כהן שאסורה עליו מדאורייתא. ומיושבת קושיית המגיד משנה מדברי הגמרא בגיטין, כי שם מביא רבי אליעזר ראייה לדין משייר בגט 'חוץ מפלוני', שאם לענין בעלה מגורשת ממנו באופן שמגרשה רק ביחס אליו מדאורייתא, הוא הדין שחשבה מגורשת באופן שמגרשה מכל אדם חוץ מפלוני. ומיושבת גם קושיית הלחם משנה מסוגיית הגמרא ביבמות, כי בעיקרה דרשה זו מדאורייתא ולכן שפיר מקשה רב שהיה לרבי אלעזר בן מתאי לדרוש דרשה אחרת מן הפסוק, רק זהו ביחס לבעלה כהן, ואילו הרמב"ם שעוסק בפסולה לשאר הכהנים כתב שאיסור זה הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

"ומחדש הגן

יוסף עדן

דוד, שיש

לחלק בדין

'ריח הגט'

בין איסורה

לגבי בעלה

כהן - שאיסור

זה הוא

מדאורייתא,

ובין איסורה

לגבי כל

הכהנים אחר

מיתת בעלה

- שאיסור

זה אינו אלא

מדרבנן"

להנצחות והקדשות

נא לפנות למייל המערכת

המופיע בחזית הגליון